

УДК 373.2
ББК 74.102
Т86

Серія «ДНЗ. Вихователю»
Заснована 2007 року

Тур Л. В.

Т86 Комуникативно-мовленнєвий розвиток дошкільників
[Текст] — Х. : ВГ «Основа», 2016. — 160 с. : табл. — (Серія
«ДНЗ. Вихователю»).

ISBN 978-617-00-2618-7.

Базовий компонент дошкільної освіти та чинні програми розвитку дітей дошкільного віку спираються на ідеї модернізації дошкільної освіти, які спрямовані на створення сприятливих умов для розвитку, самореалізації, розкриття творчого потенціалу кожної дитини.

У посібнику розглянуто базові основи комуникативно-мовленневого розвитку дитини дошкільного віку, основні етапи формування комуникативно-мовленневих навичок, причини та проблеми щодо їх недорозвитку; наведено діагностику комуникативно-мовленневого розвитку дошкільників. Запропоновані ігрові прийоми допоможуть зняти у дітей напруження, заохочуватимуть їх до подальших корекційних занять, нададуть впевненості у своїх силах.

Матеріал, поданий у посібнику, буде цікавий корекційним педагогам, учителям-логопедам, вихователям, які працюють із дітьми дошкільного віку, а також ініціативним батькам.

УДК 37.016
ББК 74.26

Навчальне видання

Серія «ДНЗ. Вихователю»

ТУР Ліана Володимирівна

КОМУНІКАТИВНО-МОВЛЕННЄВИЙ РОЗВИТОК ДОШКІЛЬНИКІВ

Головний редактор *Н. Ф. Юрченко*
Технічний редактор *О. В. Лебедєва*
Коректор *О. М. Журенко*

Підп. до друку 01.03.2015. Формат 60×90/16.
Папір газет. Гарнітура Шкільна. Друк офсет.
Ум. друк. арк. 10,00. Зам. № 15-01/19-05.

ТОВ «Видавнича група «Основа»»
61001 м. Харків, вул. Плеханівська, 66, тел. (057) 731-96-33
e-mail: office@osnova.com.ua
Свідцтво суб'єкта видавничої справи
ДК № 2911 від 25.07.2007 р.

ISBN 978-617-00-2618-7

© Тур Л. В., 2016

© ТОВ «Видавнича група «Основа»», 2016

ЗМІСТ

Зміст	3
ПЕРЕДМОВА	5
Теоретичні дослідження з питань комунікативно-мовленнєвого розвитку	8
Спілкування як невід’ємна і загальна умова формування особистості.	8
Мова та мовлення. Види і форми мовлення	9
Невербальне спілкування як знакова система	10
Розмежування понять «спілкування» і «комунікація»	10
Мовленнєва комунікація. Комунікабельність	12
Зв’язок своєчасного мовленнєвого розвитку з комунікацією в дошкільників	12
Комунікативно-мовленнєва діяльність дошкільників.	14
Специфічні особливості комунікативно- мовленнєвої діяльності дошкільників.	14
Етапи становлення комунікативно-мовленнєвої діяльності дошкільників	16
Умови та джерела розвитку комунікативних навичок дошкільників	18
Рівні комунікативно-мовленнєвого розвитку дошкільників	19
Вікові особливості комунікативно-мовленнєвого розвитку дітей дошкільного віку.	21
Спілкування дошкільників із дорослими	24
Спілкування дошкільників з однолітками	25
Умови повноцінного комунікативно-мовленнєвого розвитку дошкільників	32
Діагностика і корекція недоліків	34
Види та причини труднощів у спілкуванні дошкільників	34
Діагностика рівня комунікативно-мовленнєвого розвитку дітей	36
Вікові досягнення комунікативно-мовленнєвого розвитку дошкільників	39

Вивчення рівня сформованості мовленнєвої комунікації старших дошкільників	43
Вивчення причин труднощів у спілкуванні старших дошкільників	46
Модель оптимального спілкування педагога з дитиною	53
Методи виявлення «популярних» і «непопулярних» дітей	55
Причини, що визначають положення дитини серед однолітків	57
Психолого-педагогічна корекція комунікативної сфери старших дошкільників	58
Підвищення рівня комунікативно-мовленнєвого розвитку дошкільників за допомогою ігор і вправ	73
Методи, що сприяють підвищенню рівня комунікативно-мовленнєвого розвитку дітей	75
Психогімнастика	77
Психолого-педагогічне проектування корекційної роботи	105
Мотиваційний етап	107
Інформаційний етап	110
Репродуктивний етап	132
Узагальнювальний етап	136
Творчий етап	141
Рефлексивно-оцінювальний етап	145
Післямова	148
Додаток	149
Консультації для батьків	149
Література.	158

ПЕРЕДМОВА

Сподівання суспільства пов'язані сьогодні насамперед із вихованням життєздатної, гнучкої, свідомої, творчої людини. Починати розв'язувати ці проблеми слід від дошкільного дитинства, оскільки саме в цей віковий період закладається фундамент оптимістичного світобачення; діти засвоюють моральні правила і норми, розвивається їхня довільна поведінка; формується мовленнєва компетентність тощо.

Підвищення ефективності дошкільної освіти шляхом реформування галузі відповідно до Концепції державної цільової програми розвитку дошкільної освіти на період до 2017 року, розробленої з урахуванням змін, внесених 6 липня 2010 року в Закон України «Про дошкільну освіту», передбачає дослідження низки психолого-педагогічних проблем, серед яких чільне місце посідає проблема комунікативно-мовленнєвого розвитку дошкільників. На сучасному етапі дошкільна освіта є обов'язковою первинною складовою системи загальної середньої освіти в Україні. Держава визнає пріоритетну роль дошкільної освіти та створює належні умови для її здобуття, що передбачає залучення до дошкільної освіти дітей із різних прошарків суспільства та дітей із вадами психофізичного розвитку для створення рівних стартових умов для подальшого навчання дітей у школі та реалізації права дитини на проживання в сім'ї та на піклування батьків (ст. 11 Закону України «Про охорону дитинства», 2001 р.). Введення обов'язкової дошкільної освіти актуалізує вивчення проблеми спілкування між дітьми з різним рівнем психофізичного розвитку та родин різного типу.

У Концепції загальної середньої освіти зазначено, що «освітніми результатами початкової школи є повноцінні мовленнєві, читацькі вміння і навички...». Як бачимо, перше місце посідають комунікативно-мовленнєві навички. Це означає, що комунікативно-мовленнєвий розвиток був і залишається важливою умовою настанупності в безперервному навчанні.

Базовий компонент дошкільної освіти визначає дошкільну освіту як самостійну систему, яка гармонійно поєднує сімейне та суспільне виховання, а дошкільний навчальний заклад називає найпершим суспільним середовищем для дитини.

Дошкільне дитинство — короткий, але дуже важливий період становлення особистості. У дошкільні роки дитина отримує початкові знання про навколишнє життя, у неї починає формуватися певне ставлення до людей, до праці, формуються навички і звички правильної поведінки, вона вчиться спілкуватись з оточенням, формується характер дитини.

Базовий компонент дошкільної освіти, чинні державні програми розвитку навчання та виховання дітей дошкільного віку «Малютко», «Дитина», «Українське довілля», «Дитина в дошкільні роки», «Зернятко» спираються на ідеї модернізації дошкільної освіти, які спрямовані на створення сприятливих умов для розвитку та самореалізації кожної дитини, формування полікультурної, інтелектуальної, фізично здорової особистості, яка має розвинені почуття, пізнавальні потреби і діяльнісні якості; розкривають завдання і зміст комунікативно-мовленнєвої діяльності.

У цілісній та багатогранній освітній системі, згідно із сучасними програмами розвитку дитини, велику роль відіграє комунікативно-мовленнєва компетентність — унікальний комплекс індивідуальних особливостей, пов'язаних із мовленнєвою, комунікативною, інтелектуальною, емоційною, творчою сферами особистості. Якщо дитина ізольована від повноцінного мовленнєвого спілкування в дошкільні роки, це негативно позначається на її подальшому розумовому і мовленнєвому розвитку, може ускладнити існування дитини в соціумі. Тому дуже важливо вивчати та розвивати комунікативно-мовленнєві навички та вміння з раннього віку.

У процесі спілкування в ігровій діяльності дитина пізнає цілісність і різноманітність природного, предметного і соціального світу, що її оточує. Вона формує і розкриває власний внутрішній світ, свій образ «Я»; засвоює і створює культурні цінності, стає при цьому активним суб'єктом взаємодії. Базовий компонент дошкільної освіти визначає кінцевою метою мовленнєвого розвитку випускника дошкільного закладу сформованість у нього комунікативної компетенції. Мовленнєвий розвиток дитини є головним інструментом, за допомогою якого вона встановлює контакт із довіллям і завдяки якому відбувається соціалізація дитини. Водночас, як засвідчує практика, поширення комп'ютеризації, телебачення та інших технічних засобів, які стали доступними навіть дошкільникам як у сім'ї, так і в дошкільних закладах, обмежує безпосереднє спілкування малюків з іншими мовцями, внаслідок чого збагачується їхня пізнавальна сфера і водночас гальмується мовленнєва. Зазначимо, що мовленнєва компетенція є однією з провідних

базисних характеристик особистості, що формується на етапі дошкільного дитинства (А. М. Богуш, М. С. Вашуленко, Н. В. Гавриш, О. Л. Кононко, К. Л. Крутій та ін.). Саме тому вчені приділяють значну увагу розвитку мовлення дошкільників. Своєчасний і якісний розвиток зв'язного мовлення (діалогологічної компетенції) — важлива умова повноцінного мовленнєвого розвитку випускника дошкільного навчального закладу.

Мовлення є невичерпним багатством, яким природа обдарувала людину. Його можна примножити, а можна й непомітно розгубити. Тож перед нами завжди стоїть завдання — прищепити дитині любов до слова, навчити її чітко, красиво і влучно висловлюватися, доводити власну думку. Отже, першочерговим завданням розвитку мовлення дітей на етапі дошкільного дитинства є виховання особистості з достатнім рівнем мовленнєво-комунікативної компетентності, людини, яка вільно і творчо застосовує мовлення в різних життєвих ситуаціях.

У посібнику розглянуто базові основи комунікативно-мовленнєвого розвитку дитини дошкільного віку, основні етапи формування комунікативно-мовленнєвих навичок, причини та проблеми щодо їх недорозвитку. Запропонована діагностика відповідної сфери на сучасному етапі надасть змогу:

- зробити висновки щодо характеру комунікативно-мовленнєвого розвитку малюків у дитячому садку, стилю взаємин дорослих із вихованцями, створення емоційно-сприятливого клімату за допомогою ігор та ігрових вправ;
- вести спостереження за змінами в комунікативно-мовленнєвому розвитку дітей у процесі спеціальних формувальних впливів (під час корекційної роботи).

Запропоновані ігри та вправи для розвитку та корекції недоліків комунікабельності дітей, спрямовані на встановлення взаєморозуміння між дитиною та дорослими, дитиною та однолітками, формування позитивного образу «Я» в дитини, заснованого на адекватному розумінні своїх можливостей та особистісних якостей. Ігрові прийоми допоможуть зняти в дітей напруження, захочуватимуть їх до корекційних занять, нададуть впевненості у своїх силах. Використання поданого дидактичного матеріалу допоможе формуванню творчого ставлення до організації мовленнєвої комунікації та розвитку комунікативно-мовленнєвих здібностей дошкільників, дозволить підвищити рівень форм і засобів спілкування, сприятиме формуванню та диференціації емоцій як основи ціннісних орієнтацій.

ТЕОРЕТИЧНІ ДОСЛІДЖЕННЯ З ПИТАНЬ КОМУНІКАТИВНО- МОВЛЕННЄВОГО РОЗВИТКУ

СПІЛКУВАННЯ ЯК НЕВІД'ЄМНА І ЗАГАЛЬНА УМОВА ФОРМУВАННЯ ОСОБИСТОСТІ

Спілкування — невід'ємна і загальна умова формування особистості. У спілкуванні відбувається процес соціалізації людини, її становлення. Уся система ставлення людини до інших реалізується у спілкуванні. Потреба у спілкуванні є однією з первинних потреб людини.

Спілкування — багатоплановий процес становлення і розвитку контактів між людьми, який передбачає обмін інформацією, певну тактику і стратегію взаємодії, сприймання і розуміння суб'єктами спілкування одне одного.

Протягом життя кожна людина весь час контактує, спілкується з різними людьми. Потреба людини у спілкуванні зумовлена необхідністю взаємодіяти в процесі навчання, спільної діяльності, розв'язанні повсякденних питань.

Зміст спілкування — інформація, яка в міжособистісних контактах передається від однієї людини до іншої.

Мета спілкування — обмін думками, інформацією та індивідуальним досвідом.

Вербальне спілкування є одним з основних засобів людського спілкування, яке відбувається за допомогою мовлення (усного чи письмового). Мовлення — це найважливіший засіб людського спілкування, що є також засобом пізнання, мислення. Завдяки цьому спілкування є основним механізмом становлення людини як соціальної істоти, засобом впливу суспільства на особистість.

Спілкування вербальними засобами є не що інше, як використання живого слова для передавання інформації. Лише людині притаманно вербалізувати свої почуття, емоції, поведінку через слово.

МОВА ТА МОВЛЕННЯ. ВИДИ І ФОРМИ МОВЛЕННЯ

Мова — це найважливіший засіб спілкування людей, — це система фонетичних, лексичних, граматичних засобів: мовних знаків, систем категорій, граматичних форм і норм, яка є знаряддям висловлювання думок і почуттів.

Мовлення — це процес практичного користування мовою із заздалегідь визначеною метою. Мовлення має форми (усне і писемне) і види (діалог і монолог).

Усне мовлення, через швидке продукування і непідготовленість, характеризується простим синтаксисом, обмеженим вживанням відокремлених і вставних конструкцій. Ситуативне усне мовлення має багато звертань, відгуків, часток, вставних слів; порівняно часто вживаються лексичні і синтаксичні повтори. Значну роль відіграють невербальні засоби спілкування: інтонації, паузи, логічні наголоси, жести, міміка, замовчування, вказівки на навколишні предмети та інше.

Писемне мовлення є підготовленим, обдуманим, фіксованим, більш складним синтаксично. Воно відповідає нормі — містить менше помилок, проте позбавлене інтонації, міміки та інших невербальних ознак.

Діалогічне мовлення (діалог) — вид мовлення (усного, рідко писемного), що характеризується зміною висловлювань двох чи кількох осіб, які розмовляють. Репліки (окремі висловлювання) співрозмовників пов'язані між собою за змістом і складають разом єдине ціле, тому на сучасному етапі більшість учених характеризують діалог як зв'язне мовлення або вид тексту. У діалозі важливу роль відіграють ситуація, жест, міміка, інтонація. Для діалогу характерні деякі стилістичні особливості: запитання, оклики, звертання, вигуки та інше.

Спілкуючись між собою, люди користуються реченнями. Отже, речення — основна одиниця спілкування. Мова існує у вигляді різноманітних актів мовлення, повторюваних усно і зафіксованих за допомогою письма.

Монолог — мовлення однієї особи, суттєве за обсягом висловлювання, що має тему, композиційну структуру, головну думку, тому монолог потребує від мовця деякої підготовленості, вольових зусиль, планування висловлювання. Цим монолог відрізняється від діалогу, у якому кожна репліка викликана ситуацією і репліками співрозмовників. Монолог є більш складним видом мовлення порівняно із ситуативним мовленням і діалогом, тому роботу над

зв'язним мовленням, формуванням основних комунікативних умінь слід починати саме з діалогу.

Спілкуючись, ми говоримо тільки про те, що цікавить нас самих та наших співрозмовників. Чим частіше повторюється деяка комунікативна задача, тим більше вдосконалюються засоби її мовленнєвої реалізації.

НЕВЕРБАЛЬНЕ СПІЛКУВАННЯ ЯК ЗНАКОВА СИСТЕМА

Невербальні засоби передавання інформації людина засвоює раніше, ніж вербальні. Для невербального спілкування використовують різні знакові системи: оптико-кінетичну, паралалінгвістичну, просторово-часову, контакт «очі в очі», які мають свої особливості. Оптико-кінетична система знаків використовує жести, міміку, пантоміміку. Загалом цю систему можна уявити як сприймання властивостей загальної моторики різних частин тіла (рук — жестикуляція, обличчя — міміка, пози — пантоміміка). Ця загальна моторика відображає емоційні реакції людини, оскільки залучення оптико-кінетичної системи знаків до комунікативної ситуації надає спілкуванню певних особливостей.

Паралінгвістична система — це система вокалізації мовлення, що характеризується якістю голосу, його діапазоном, тональністю і виражає почуття та стани людини.

Екстралінгвістична знакова система — це використання в мовленні пауз, інших нелінгвістичних компонентів (покашлювання, сміх), змінення темпу мовлення.

Функціональні можливості спілкування реалізуються на відповідних рівнях, залежать від ситуацій, змісту і мети спілкування. Переважна більшість класифікацій функцій спілкування пов'язана з обміном інформацією, взаємодією та сприйняттям людьми одне одного.

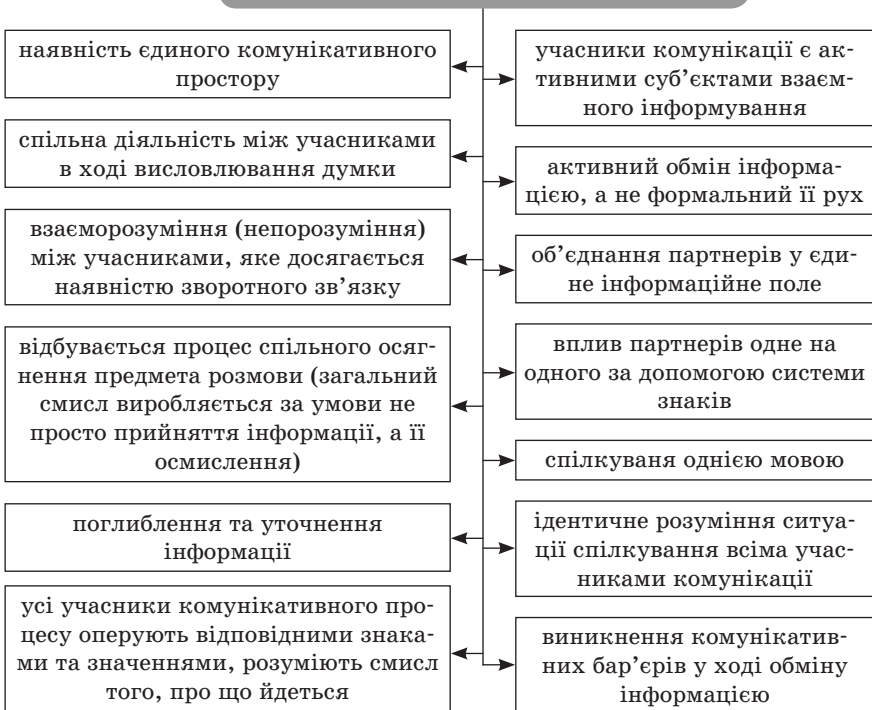
РОЗМЕЖУВАННЯ ПОНЯТЬ «СПІЛКУВАННЯ» І «КОМУНІКАЦІЯ»

Семантично поняття «спілкування» і «комунікація» майже збігаються, бо означають «спільність», «з'єднання», «повідомлення». Однак більшість вітчизняних дослідників розмежовують поняття «спілкування» і «комунікація», підкреслюючи, що, на відміну від комунікації, у спілкуванні відображена вся складність реального світу людських стосунків з його цінностями і суб'єктивними смислами. Крім того, якщо в понятті «спілкування» наголошено на

взаємному обміні інформацією (діалогічності, взаєморозумінні), то в понятті «комунікація» — на передаванні інформації.

Комунікація — це процес обміну інформацією (фактами, ідеями, поглядами, емоціями тощо) між двома або більше особами. Комунікація є складним процесом, у ході якого відбувається не лише обмін інформацією, а й те, як вона формується, відправляється, отримується, уточнюється, переробляється, обговорюється, розвивається, тобто що людина думає, перш ніж повідомити інформацію, у який спосіб виражає свої думки, як доносить їх до співрозмовника, як отримує від нього інформацію про те, чи правильно була інтерпретована думка, як співрозмовник на неї реагує, як відбувається процес обговорення.

Специфічні прояви комунікації:

Комунікація як діяльність потребує розвитку автоматизованих навичок, творчих мовленнєвих умінь та «відчуття мови». Безумовно, знання, особливо лексичні, граматичні, фонетичні, становлять основу, з якої розвиваються навички цієї діяльності. Треба пам'ятати, що мовленнєві навички за своєю природою є механічними, стереотипними.